

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-yil 4-son

VOLUME 5 / ISSUE 4 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.4.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

“Jurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 1140-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

E. Sharipov, Y. Yarmolik, E. Mustafayev, K. Abduvaliyeva, Y. Mahmudov, M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Musahhih:

M. Tursunov

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri, Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387

Tasdiqnom

№ 174625, 29.11.2023.

Jurnal 2025-yil 25-avgustda bosmaxonaga topshirildi.

Qog‘oz bichimi: A4.

Shartli bosma tabog‘i: 26

Adadi: 100. Buyurtma: № 157.

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

Bosmaxona manzili:

100047. Toshkent shahri,

Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

J. Allayorov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

MAS‘UL MUHARRIR

N. Ramazonov – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

J. Blum – Boston kolleji Huquq maktabi professori, huquq doktori (Boston, AQSh)

M. Vishovatiy – Gdansk universiteti professori (Gdansk, Polsha)

A. Hoshimxonov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Axmedshayeva – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

X. Xayitov – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

I. To‘raboyev – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

S. Xolboyev – O‘zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi dotsenti, yuridik fanlar nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

N. Raxmonkulova – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

J. Ne‘matov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Kurbanov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

R. Kuchkarov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b., filologiya fanlari nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

**УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Юриспруденция» – «Yurisprudensiya» – «Jurisprudence» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 1140.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:

О. Чориев

Редакторы:

Э. Шарипов, Е. Ярмолик, Э. Мустафаев,
К. Абдувалиева, Й. Махмудов,
М. Шарифова, Ш. Бекназарова

Корректор:

М. Турсунов

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1387

Свидетельство

от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
25.08.2025.

Формат бумаги: А4.

Усл. п. л. 26. Тираж: 100 экз.

Номер заказа: 157.

Отпечатано в типографии

Ташкентского государственного
юридического университета.

100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Ж. Аллаёров – доктор философии по юридическим наукам, доцент, начальник управления по науке Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Н. Рамазонов – доктор философии по филологическим наукам, доцент, заведующий кафедрой узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Дж. Блум – доктор права, профессор Школы права колледжа Бостона (Бостон, США)

М. Вишоватый – профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

А. Хошимхонов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Ахмедшаева – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Х. Хаитов – доктор юридических наук, профессор Академии государственной политики и управления при Президенте Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

И. Турабоев – доктор философии по юридическим наукам, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

С. Холбоев – кандидат юридических наук, доцент Высшей школы судей при Высшем судейском совете Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Н. Рахмонкулова – доктор юридических наук, доцент Университета мировой экономики и дипломатии (Ташкент, Узбекистан)

З. Эсанова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Курбанов – доктор философии по юридическим наукам, доцент (Ташкент, Узбекистан)

Р. Кучкаров – кандидат филологических наук, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” legal scientific and practical journal was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020 with certificate No. 1140.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of journal materials are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

E. Sharipov, E. Yarmolik, E. Mustafaev,
K. Abduvalieva, Y. Makhmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Proofreader:

M. Tursunov

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address::

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Subscription index: 1387.

Certificate

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 25.08.2025.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 26.

Units: 100. Order: № 157.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITOR-IN-CHIEF

B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

J. Allayorov – Head of the Scientific Department of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

EXECUTIVE EDITOR

N. Ramazonov – Head of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

J. Blum – Professor of Law School of Boston College, Doctor of Law (Boston, USA)

M. Vishovatiy – Professor of the University of Gdańsk (Gdansk, Poland)

A. Khoshimkhonov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Akhmedshaeva – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Kh. Khayitov – Professor of the Academy of Public Policy and Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

I. Turaboev – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

S. Kholboev – Associate Professor of the Supreme School of Judges under the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Legal Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

N. Rakhmonkulova – Associate Professor of the University of World Economy and Diplomacy, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Z. Esanova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Ne'matov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Kurbanov – Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

R. Kuchkarov – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Philological Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

11 **AXMEDSHAYEVA MAVLYUDA AXATOVNA**

Ijtimoiy davlat va uning belgilari: ayrim nazariy-huquqiy masalalar

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

21 **NAZAROV SHAVKAT NAZAROVICH**

Davlat-fuqarolik jamiyati muloqoti: nazariy-huquqiy tahlil va zamonaviy tendensiyalar

30 **NURMAMATOVA NOILA DONIYOROVNA**

Konstitutsiyaviy sudlarda raqamli transformatsiya: imkoniyatlar va xavflar

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

38 **YAKUBOV AXTAM NUSRATULLOYEVICH**

Raqamli aktivlar tushunchasining evolyutsiyasi va ularni huquqiy tartibga solishning qiyosiy tahlili

49 **TOSHKANOV NURBEK BAHRIDDINOVICH**

Universitetlar va ilmiy tadqiqot muassasalariga qarashli intellektual mulk obyektlarini tijoratlashtirishning huquqiy xususiyatlari

59 **ABDUQODIROV ABDURAUF BAXODIR O'G'LI**

Yuridik shaxs shaxsiy qonuniga nisbatan ekspluatatsiya markazi mezonini qo'llash muammolari

66 **PO'LATOV TEMURBEK G'AYRATJON O'G'LI**

Moliyaviy texnologiyalar sektoridagi avtomatlashtirilgan raqamli shartnomalarda rozilik ifodasini huquqiy talqin etish muammolari

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI. AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

76 **RAJABOV NARIMAN SHARIFBAYEVICH**

O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanishda ekologik me'yorlashning huquqiy jihatlari

84 **KALDARBEKOV ASILJON OSPANOVICH**

O'rmon fondi yerlarini barqaror huquqiy boshqarish bo'yicha xalqaro tajriba va uning O'zbekiston uchun ahamiyati

95 **BAYTUROVA AIDA NABIYEVNA**

Xorijiy mamlakatlar va O'zbekistonda ekologik turizmni tartibga solishning huquqiy mexanizmlari: xalqaro tajribaning qiyosiy tahlili va moslashtirish yo'llari

108 **OTAUBAYEVA AYGUL BAXRAMOVNA**

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida ekologik huquqbuzarliklar uchun ma'muriy javobgarlikning yuridik tabiati va tamoyillari: Qozog'iston Respublikasi misolida qiyosiy-huquqiy tahlil

12.00.07 – SUD HOKIMIYATI. PROKUROR NAZORATI. HUQUQNI MUHOFAZA QILISH
FAOLIYATINI TASHKIL ETISH. ADVOKATURA

121 TO'YCHIEVA MALIKA BOTIR QIZI

Advokatlar kasbiy tayyorgarligining o'ziga xos xususiyatlari va uni takomillashtirish masalalari

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

128 NODIROV MUZAFFAR AXMADOVICH, TURSUNMURODOV KOMRON TURG'UN O'G'LI

O'zbekistonda oilaviy (maishiy) zo'ravonlik subyektining huquqiy tahlili: huquqiy bo'shliqni bartaraf etish

138 UTEBAYEV SALAMAT MAKSETBAY ULI

Kontrabanda jinoyati obyektiv belgilarining yuridik talqini

147 NURMANOV XOLBEK RAHMATILLA O'G'LI

Onlayn banklar faoliyati sohasida firibgarlikni kvalifikatsiya qilish masalalari

156 MA'MUROV SANJARBEK ILXOMOVICH

O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligida jamiyatdan ajratish bilan bog'liq bo'lmagan jinoiy jazolarning rivojlanish tarixi

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

164 BAZAROVA DILDORA BAHADIROVNA

Voyaga yetmaganlarning uy qamog'ida saqlanishi: jamiyat xavfsizligi va bola manfaatlari o'rtasidagi muvozanat

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

175 G'AFUROVA NOZIMAXON ELDAROVNA, SAIDOV OLIM CHORIQULOVICH

Yangi O'zbekistonda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning huquqiy jihatlari va muammolari

190 MUSAYEV DJAMALIDDIN KAMALOVICH

Dunyoda narkobiznesning rivojlanishi

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

199 AHMADJONOV MURODULLO NURALI O'G'LI

Korrupsiya: tahlil va choralar

209 MIRZAYEVA MOHINA SROJIDDINOVNA

Yo'l-transport infratuzilmasi loyihalarini amalga oshirishda korrupsiyaviy sxemalar: tahlil va yechimlar

221 RUZINAZAROV SHUXRAT NURALIYEVICH

Sharaflı yo'l sohibi, sudyalarning ustozı, odil va fidoyi rahbar

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА.
ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

11 АХМЕДШАЕВА МАВЛЮДА АХАТОВНА

Социальное государство и его признаки: отдельные теоретико-правовые вопросы

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО. АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО.
ФИНАНСОВОЕ И ТАМОЖЕННОЕ ПРАВО

21 НАЗАРОВ ШАВКАТ НАЗАРОВИЧ

Диалог государства и гражданского общества: теоретико-правовой анализ и современные тенденции

30 НУРМАМАТОВА НОИЛА ДОНИЁРОВНА

Цифровая трансформация в конституционных судах: возможности и риски

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО.
СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

38 ЯКУБОВ АХТАМ НУСРАТУЛЛОЕВИЧ

Эволюция понятия цифровых активов и сравнительный анализ их правового регулирования

49 ТОШКАНОВ НУРБЕК БАХРИДДИНОВИЧ

Правовые особенности коммерциализации объектов интеллектуальной собственности, принадлежащих университетам и научно-исследовательским учреждениям

59 АБДУКОДИРОВ АБДУРАУФ БАХОДИР УГЛИ

Проблемы применения критерия центра эксплуатации в отношении личного закона юридического лица

66 ПУЛАТОВ ТЕМУРБЕК ГАЙРАТЖОН УГЛИ

Проблемы юридической интерпретации выражения согласия в автоматизированных цифровых договорах в секторе финансовых технологий

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

76 РАЖАБОВ НАРИМАН ШАРИФБАЕВИЧ

Правовые аспекты экологического нормирования в охране и использовании растительного мира

84 КАЛДАРБЕКОВ АСЫЛЖАН ОСПАНОВИЧ

Международный опыт устойчивого правового управления землями лесного фонда и его значение для Узбекистана

95 БАЙТУРОВА АИДА НАБИЕВНА

Правовые механизмы регулирования экологического туризма в зарубежных странах и Узбекистане: сравнительный анализ и пути адаптации международного опыта

108 ОТАУБАЕВА АЙГУЛЬ БАХРАМОВНА

Юридическая природа и принципы административной ответственности за экологические правонарушения в законодательстве Республики Узбекистан: сравнительно-правовой анализ на примере Республики Казахстан

12.00.07 – СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ. ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР. ОРГАНИЗАЦИЯ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. АДВОКАТУРА

121 ТУЙЧИЕВА МАЛИКА БОТИР КИЗИ

Особенности профессиональной подготовки адвокатов и вопросы её совершенствования

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

128 НОДИРОВ МУЗАФФАР АХМАДОВИЧ, ТУРСУНМУРОДОВ КОМРОН ТУРГУН УГЛИ

Юридический анализ субъекта семейного (бытового) насилия в Узбекистане:
преодоление правового пробела

138 УТЕБАЕВ САЛАМАТ МАКСЕТБАЙ УЛЫ

Юридическая интерпретация объективных признаков преступления контрабанды

147 НУРМАНОВ ХОЛБЕК РАХМАТИЛЛА УГЛИ

Вопросы квалификации мошенничества в сфере онлайн-банкинга

156 МАЪМУРОВ САНЖАРБЕК ИЛЬХОМОВИЧ

История развития уголовных наказаний, не связанных с изоляцией от общества,
в уголовном законодательстве Республики Узбекистан

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

164 БАЗАРОВА ДИЛДОРА БАХАДИРОВНА

Домашний арест несовершеннолетних: баланс между защитой общества и
интересами ребёнка

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

175 ГАФУРОВА НОЗИМАХОН ЭЛЬДАРОВНА, САИДОВ ОЛИМ ЧОРИКУЛОВИЧ

Правовые аспекты и проблемы обеспечения продовольственной безопасности
в Новом Узбекистане

190 МУСАЕВ ДЖАМАЛИДДИН КАМАЛОВИЧ

Развитие наркобизнеса в мире

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

199 АХМАДЖОНОВ МУРОДУЛЛО НУРАЛИ УГЛИ

Коррупция: анализ и пути противодействия

209 МИРЗАЕВА МОХИНА СРОЖДИНОВНА

Коррупционные схемы при реализации проектов дорожно-транспортной
инфраструктуры: анализ и решения

221 РУЗИНАЗАРОВ ШУХРАТ НУРАЛИЕВИЧ

Почётный проводник и наставник судей, справедливый и преданный своему делу
руководитель

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

11 **AKHMEDSHAEVA MAVLYUDA AKHATOVNA**

Social state and its characteristics: some theoretical and legal issues

12.00.02 – CONSTITUTIONAL LAW. ADMINISTRATIVE LAW. FINANCIAL AND CUSTOMS LAW

21 **NAZAROV SHAVKAT NAZAROVICH**

Dialogue between state and civil society: a theoretical-legal analysis and modern trends

30 **NURMAMATOVA NOILA DONIYOROVNA**

Digital transformation in constitutional courts: opportunities and risks

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

38 **YAKUBOV AKHTAM NUSRATULLOYEVICH**

Comparative analysis of the evolution of the concept of digital assets and their legal regulation

49 **TOSHKANOV NURBEK BAHRIDDINOVICH**

Legal aspects of the commercialization of intellectual property objects belonging to universities and research institutions

59 **ABDUQODIROV ABDURAUF BAKHODIR UGLI**

Issues of applying the exploitation center criteria to the personal law of a legal entity

66 **PULATOV TEMURBEK GAYRATJON UGLI**

Problems of legal interpretation of agreement in automated digital contracts in the financial technologies sector

12.00.06 – THE LAW OF NATURAL RESOURCES. AGRARIAN LAW. ENVIRONMENTAL LAW

76 **RAJABOV NARIMAN SHARIFBAYEVICH**

Legal aspects of environmental regulation in the protection and use of flora

84 **KALDARBEKOV ASILJAN OSPANOVICH**

International experience in sustainable legal management of forest fund lands and its significance for Uzbekistan

95 **BAYTUROVA AIDA NABIYEVNA**

Legal mechanisms of regulating ecological tourism in foreign countries and Uzbekistan: comparative analysis and ways of adapting international experience

108 **OTABAYEVA AIGUL BAKHRAMOVNA**

The legal nature and principles of administrative liability for environmental offenses in the legislation of the Republic of Uzbekistan: a comparative legal analysis with the Republic of Kazakhstan

12.00.07 – JUDICIAL BRANCH. PROSECUTOR’S CONTROL. ORGANIZATION OF LAW ENFORCEMENT. ADVOCACY

121 TUYCHIEVA MALIKA BOTIR KIZI

Features of professional training of advocates and issues of its improvement

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

128 NODIROV MUZAFFAR AKHMADOVICH, TURSUNMURODOV KOMRON TURGUN UGLI

A legal analysis of the subject of the family (domestic) violence in Uzbekistan: bridging the legal gap

138 UTEBAYEV SALAMAT MAKSETBAY ULI

The legal interpretation of the objective elements of the crime of smuggling

147 NURMANOV KHOLBEK RAHMATILLA UGLI

Issues of qualification of fraud in the sphere of online banking

156 MA'MUROV SANJARBEK ILKHOMOVICH

History of the development of criminal punishments not related to separation from society in the criminal legislation of the Republic of Uzbekistan

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

164 BAZAROVA DILDORA BAHADIROVNA

House arrest of minors: a balance between public safety and child’s best interests

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

175 GAFUROVA NOZIMAKHON ELDAROVNA, SAIDOV OLIM CHORIQULOVICH

Legal aspects and problems of ensuring food security in New Uzbekistan

190 MUSAEV DJAMALIDDIN KAMALOVICH

Development of the drug business in the world

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

199 AHMADJONOV MURODULLO NURALI UGLI

Corruption: analysis and remedies

209 MIRZAEVA MOHINA SROJIDDINOVNA

Corruption schemes in the implementation of road transport infrastructure projects: analysis and solutions

221 RUZINAZAROV SHUKHRAT NURALIYEVICH

Owner of the honorable path, mentor of judges, just and devoted leader

Kelib tushgan / Получено / Received: 14.07.2025
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 18.08.2025
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 25.08.2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.4./MFEU4662

UDC: 347.9(045)(575.1)

KONSTITUTSIYAVIY SUDLARDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA: IMKONIYATLAR VA XAVFLAR

Nurmamatova Noila Doniyorovna,

Toshkent davlat yuridik universiteti tayanch doktoranti

ORCID: 0000-0001-5093-0300

e-mail: nurmamatovanoila@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada konstitutsiyaviy sud ish yurituvida raqamlashtirish jarayonining nazariy asoslari, xalqaro tajribasi va milliy huquqiy amaliyotdagi o'rni tahlil qilinadi. Muallif raqamli texnologiyalar, xususan, "e-Court", "smart court" tizimlari va chatbot xizmatlari orqali sudlov faoliyatining tezkorligi, shaffofligi hamda fuqarolarning konstitutsiyaviy shikoyat qilish huquqini samarali ro'yobga chiqarish imkoniyatlarini ochib beradi. Tadqiqotda raqamli transformatsiyaning sudlovdagi shaffoflik, tezkorlik va kirishuvchanlikni ta'minlashdagi o'rni baholanadi. Xorijiy olimlarning qarashlari asosida raqamlashtirishning ijobiy va salbiy jihatlari – sudlovga kirishishdagi soddalik, lekin ayni paytda raqamli tafovut va protsessual noaniqlik kabi xavflar tahlil qilingan. Shu bilan birga, maqolada raqamli tafovut, protsessual tenglikka tahdid, inson omilining zaiflashuvi, texnologik ishonchsizlik, shaxsiy hayot daxlsizligining buzilishi kabi xavf va cheklovlar ham atroflicha yoritilgan. Turli davlatlar, jumladan, Indoneziya, Janubiy Koreya, Fransiya va Niderlandiya tajribasi asosida raqamli transformatsiya inson huquqlarini mustahkamlashi yoki, aksincha, ularni cheklab qo'yishi mumkinligi ko'rsatilgan. Muallifning asosiy xulosasiga ko'ra, konstitutsiyaviy sudlarda raqamlashtirish inson markazida tashkil etilishi va demokratik huquqiy davlat tamoyillariga mos keladigan ijtimoiy inklyuziv yondashuv asosida olib borilishi zarur.

Kalit so'zlar: "e-Court", chatbot, "smart court", ijtimoiy inklyuzivlik, videokonferensiya, inson omili, protsessual tenglik

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ В КОНСТИТУЦИОННЫХ СУДАХ: ВОЗМОЖНОСТИ И РИСКИ

Нурматова Ноила Дониёровна,

базовый докторант

Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы процесса цифровизации конституционного судопроизводства, анализируется международный опыт и оценивается роль цифровых технологий в национальной правоприменительной практике. Автор раскрывает возможности использования цифровых решений, таких как системы e-Court, smart court и чат-боты, для повышения оперативности, прозрачности и эффективности рассмотрения дел, а также обеспечения реализации права граждан на подачу конституционной жалобы. В исследовании оценивается значение цифровой трансформации для обеспечения прозрачности, оперативности и доступности конституционного правосудия. На основе анализа зарубежных

научных работ выявлены как позитивные, так и негативные стороны цифровизации: упрощение доступа к правосудию, с одной стороны, и угрозы цифрового неравенства и процессуальной неопределённости – с другой. Отдельное внимание уделено анализу рисков и ограничений, связанных с внедрением цифровых технологий: угрозы процессуальному равенству, ослабление человеческого фактора, технологическая ненадёжность, нарушение неприкосновенности частной жизни и проблемы доверия к цифровым платформам. Рассмотрены примеры практики Индонезии, Южной Кореи, Франции и Нидерландов, демонстрирующие, что цифровая трансформация может как способствовать укреплению прав человека, так и создавать угрозу их ограничения. Согласно основному выводу автора, цифровизация деятельности конституционных судов должна быть ориентирована на человека и реализовываться на основе социально инклюзивного подхода, соответствующего принципам демократического правового государства.

Ключевые слова: e-Court, чат-бот, smart court, социальная инклюзивность, видеоконференция, человеческий фактор, процессуальное равенство

DIGITAL TRANSFORMATION IN CONSTITUTIONAL COURTS: OPPORTUNITIES AND RISKS

Nurmamatova Noila Doniyorovna,

Basic doctoral student at Tashkent State University of Law

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations of the digitalization process in constitutional court proceedings, international experience, and its role in national legal practice. The author reveals the possibilities for the efficiency and transparency of judicial activity, as well as the effective implementation of citizens' constitutional right to appeal through digital technologies, in particular, "e-Court," "smart court" systems, and chatbot services. The study assesses the role of digital transformation in ensuring transparency, efficiency, and accessibility in court proceedings. Based on the views of foreign scientists, the positive and negative aspects of digitalization are analyzed—ease of access to justice, but at the same time such risks as digital difference and procedural uncertainty. At the same time, the article comprehensively covers such risks and limitations as the digital divide, threats to procedural equality, weakening of the human factor, technological insecurity, and violation of privacy. Based on the experience of various countries, including Indonesia, South Korea, France, and the Netherlands, it has been shown that digital transformation can strengthen human rights or, conversely, limit them. According to the author's main conclusion, digitalization in constitutional courts should be organized at the center of the individual and carried out on the basis of a socially inclusive approach that corresponds to the principles of a democratic legal state.

Keywords: e-Court, chatbot, smart court, social inclusion, videoconference, human factor, procedural equality

Kirish

So'nggi yillarda raqamlashtirish davlat boshqaruvi va sud tizimlarining ajralmas qismiga aylanmoqda. Ushbu jarayon demokratik jamiyatlarda shaffoflikni ta'minlash, fuqarolarning davlat organlari bilan muloqotini kuchaytirish, sudlov faoliyatini tezkor va ishonchli amalga oshirish kabi maqsadlarni ko'zlaydi. Ayniqsa, konstitutsiyaviy nazorat

organlari faoliyatida raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali fuqarolarning konstitutsiyaviy shikoyat qilish huquqini amalga oshirishda samaradorlik ortmoqda.

Raqamlashtirish konstitutsiyaviy sud ish yuritishida huquqiy muhitni soddalashtirish, fuqarolarning huquqiy yordamga tezkor murojaatini ta'minlash va adolatga erkin kirishni kuchaytirish imkonini beradi. Dastlab Yev-

ropa Ittifoqi va Osiyo davlatlarida sinovdan o'tkazilgan "e-Court" va "smart court" modelarining samarali natijalari O'zbekiston Respublikasida ham mazkur yo'nalishda islohotlar zarurligini ko'rsatmoqda. Ayniqsa, yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 33-moddasida axborot izlash va olish huquqi, 55-moddasida esa buzilgan huquqlarni sud orqali tiklash kafolatlangani raqamli sud xizmatlari orqali bu konstitutsiyaviy kafolatlarni ro'yobga chiqarish zaruratini oshiradi.

Ushbu maqolani tayyorlashda huquqiy-tahliliy, solishtirma-huquqiy, empirik va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi. Birinchidan, huquqiy-tahliliy metod orqali O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining amaldagi normalari, Konstitutsiyaviy sud faoliyatini tartibga soluvchi qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlar o'rganildi. Ikkinchidan, solishtirma-huquqiy yondashuv yordamida Indoneziya, Janubiy Koreya va Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi davlatlari konstitutsiyaviy sud tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish tajribalari o'rganildi.

Shuningdek, empirik metod asosida xalqaro manbalarda e'lon qilingan faktik ma'lumotlar – sudlarga murojaat qilish tezligi, chatbotlar orqali xizmat ko'rsatish samaradorligi, onlayn ariza topshirish statistikasi – asosida tahlil qilindi. Nihoyat, tizimli yondashuv yordamida raqamlashtirishning konstitutsiyaviy sud ish yuritishidagi o'рни kontekstda – demokratik tamoyillar, sud adolati va fuqarolik ishtirokchilik bilan uyg'unlikda baholandi.

Asosiy qism

Konstitutsiyaviy sud ish yuritishida raqamlashtirish va masofaviy texnologiyalarni joriy etish bo'yicha ilmiy hamjamiyatda turlicha yondashuvlar mavjud. Ba'zi olimlar bu jarayonni demokratik institutlarning qulayligi va shaffofligi bilan bog'liq holda olqishlasa, boshqalar uni protsessual xavflar nuqtayi nazaridan ehtiyotkorlik bilan baholaydi.

Masalan, A. Sanders Yevropa davlatlaridagi videokonferensaloqa amaliyotlarini tahlil

qilar ekan, bu texnologiya pandemiya davrida adolatga erishishda muhim vosita bo'lganini ta'kidlaydi. Uning fikricha, virtual ishtirok shakli sudlov adolatini pasaytirmaydi, aksincha uni qulaylashtiradi va tezlashtiradi [1, 4-b.]. Bunga qarshi nuqtayi nazar sifatida, E.Schulz konstitutsiyaviy sud jarayonlarida raqamlashtirish ortidan yuzaga keladigan protsessual tenglik muammolariga e'tibor qaratadi. U ayrim qatlamlar, xususan, texnologik jihatdan qamrab olinmagan fuqarolar bu jarayondan chetda qolishi mumkinligini ta'kidlaydi [2, 309-b.].

A. Fauzan esa Indoneziya Konstitutsiyaviy sudida "e-Court" tizimi va raqamli islohotlar joriy etilishi natijasida fuqarolar murojaatlarining soni ortgani, sudga murojaat qilish jarayonining soddalashtirish hamda onlayn tizimlar orqali qulayliklar yaratilgani kabi amaliy faktlarga tayangan holda xulosalar bergan [3, 7-b.]. Yana bir olim Jongmun Park o'z tadqiqotida Koreya, Malayziya va boshqa Osiyo konstitutsiyaviy sudlari tajribasini o'rganib, raqamlashtirish inson huquqlarining zamonaviy kafolati sifatida namoyon bo'layotgani haqida so'z yuritgan [4, 4–5-b.].

Yevropalik huquqshunoslar Bronzini, Gori va Pahladsingh esa konstitutsiyaviy adolat sohasida raqamlashtirish yurisdiksiyaviy soddalikni yaratgani, biroq sud muhokamalarida bevosita ishtirokning o'rnini to'liq bosa olmasligini tan olishadi. Ayniqsa, inson shaxsi va ifoda erkinligi bilan bog'liq masalalarda bu noziklik alohida ahamiyat kasb etadi [5, 7-b.].

Demak, konstitutsiyaviy sudda ish yuritish jarayonini raqamlashtirish va soddalashtirish bo'yicha yuqoridagi olimlarning fikrlaridan ko'rinib turibdiki, bu borada fikrlar xilma-xil va o'zining asoslariga ega. Shunday bo'lsa-da, raqamlashtirish asrida texnologiyalarning konstitutsiyaviy sud ish yurituvini osonlashtirishi va murojaat qiluvchilar uchun qulaylashishi zamon talabi hisoblanadi.

Konstitutsiyaviy sud ish yuritishida raqamlashtirish faqat jarayonni tezlashtirish yoki qulaylashtirish vositasi emas, balki ijti-

moiy tenglik tamoyilini amalda ta'minlovchi vosita sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Texnologik qulayliklar barcha ijtimoiy guruhlar – shahar va qishloq aholisi, imkoniyati cheklangan shaxslar, ayollar va yoshlar uchun sud tizimiga kirishish imkoniyatlarini tenglashtiradi. Ammo bu imkoniyatlar bilan birga, raqamli tafovut (digital divide) muammolari ham mavjud bo'lib, ular ijtimoiy adolatni buzishi mumkin.

Jongmun Park Janubiy Koreya Konstitutsiyaviy sudida 2021-yildan boshlab joriy etilgan chatbot xizmatlari orqali fuqarolar sud jarayonlari, ariza berish tartibi, muddatlar va protsessual huquqlar haqida 24/7 rejimda ma'lumot olishi mumkinligini aytib o'tadi. Bu esa fuqarolarga nafaqat axborot olish, balki sud jarayonlarida xabardor va faol ishtirok etish imkoniyatini yaratadi [4, 3-b.]. Boshqa tomondan, Heru Okta raqamli texnologiyalarni demokratik adolatning amaliy asosi deb qarar ekan, ular "ijtimoiy inklyuzivlik"ni ta'minlashi lozimligini urg'ulaydi. Uning fikricha, agar raqamli texnologiyalar faqat texnik jihatdan rivojlangan guruhlar uchun moslashtirilsa, bu holda jamiyatda ijtimoiy ajralish (segregatsiya) kuchayadi. Shu bois raqamlashtirish siyosati barcha ijtimoiy qatlamlarni qamrab oluvchi va imkoniyatlar tengligini ta'minlovchi tarzda amalga oshirishi lozim [6, 268-b.].

Ushbu nuqtayi nazar boshqa xalqaro tadqiqotlar bilan ham uyg'unlashadi. Masalan, Yevropa sud tizimlari tajribasida texnologik imkoniyatlardan foydalanish aynan zaif ijtimoiy guruhlar uchun sudlovga kirishishni osonlashtirish vositasi sifatida qaralmoqda. Ya'ni nogironligi bor fuqarolar, chekka hududdagilar va sud zaliga kelishi murakkab bo'lgan shaxslar uchun videokonferensiya va onlayn xizmatlar adolatni real hayotda ta'minlashda muhim rol o'ynaydi [1, 6-b.].

Biroq raqamlashtirishning bu qulayliklari faqat zarur texnologiyaga ega bo'lgan fuqarolar uchun amaliy qiymatga ega. Xalqaro iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti

(OECD) ham sud tizimida raqamli tafovutlarni ijtimoiy adolatga tahdid sifatida ko'radi. Ularning fikricha, texnologik islohotlar jamiyatdagi mavjud tengsizliklarni chuqurlashtirmasligi, aksincha, ularga qarshi yo'naltirilishi kerak [7].

Shuning uchun davlat tomonidan "raqamli inklyuzivlik" siyosatini yuritish, bepul internet punktlari, texnik yordam xizmatlari va huquqiy ma'lumotni tushunarli tilda taqdim etish kabi choralarni ko'rish zarur. Aks holda, texnologik qulayliklar konstitutsiyaviy tenglik emas, balki tengsizlikni chuqurlashtirishi mumkin. BMT Inson huquqlari bo'yicha Kengashi ham raqamli sudlov xizmatlarini inson huquqlariga kirishishda samarali vosita sifatida baholab, ularning inklyuzivlik asosida tashkil etilishini zarur deb hisoblaydi. Bu yondashuv, ayniqsa, demokratik huquqiy davlatda fuqarolarning teng huquqli ishtirokini ta'minlash uchun muhim [8].

Demak, texnologik qulayliklar va raqamlashtirish konstitutsiyaviy sud faoliyatini zamonaviylashtirishda hal qiluvchi vosita bo'lish bilan birga, ijtimoiy tenglik mezonlariga moslashgan holda joriy etilishi shart. Sudga kirishishdagi ijtimoiy to'siqlarni kamaytirish, barcha guruhlariga teng sharoit yaratish – demokratik jamiyatning konstitutsiyaviy qadriyatlariga mos keladigan yondashuv bo'ladi.

Raqamlashtirish konstitutsiyaviy sud ish yuritishiga samaradorlik, ochiqlik va kirishuvchanlik olib kirgani holda, u bilan bog'liq xavf va muammolar ham mavjud. Bu muammolar texnik, ijtimoiy va huquqiy xarakterga ega bo'lib, agar ular tegishli tarzda boshqarilmasa, sudlov adolatiga putur yetkazishi mumkin. Ayniqsa, texnologik ajratilganlik, protsessual noaniqlik, shaxsiy hayot daxlsizligi va inson omilining cheklanishi kabi jihatlar konstitutsiyaviy tamoyillar bilan ziddiyatga kirishi mumkin.

Birinchidan, raqamli notenglik masalasi dolzarb muammo hisoblanadi. Ya'ni raqamlashtirish ijtimoiy tenglikni kuchaytirishdan

ko'ra, mavjud tafovutlarni chuqurlashtirishi mumkin. Masalan, internetga doimiy kirish imkoniyati yo'q shaxslar, texnik vositalar va raqamli savodxonlik yetishmovchiligi tufayli sudlov tizimidan chetda qolish xavfiga duch kelishi mumkin [2, 311-b.].

Ikkinchidan, videokonferensiya orqali o'tkazilayotgan eshituvlarda shaxsiy aloqaning yetishmasligi, emotsional ifodaning cheklanishi va texnik uzilishlar kabi holatlar protsessual tenglikni buzishi mumkin. Bunday sharoitda taraflar sudga ta'sir o'tkaza olmay qoladi, sudya esa taraflarning holatini to'liq anglab yetmaydi. Bu esa sud qarorining adolatililigiga va taraflarning sud tizimiga bo'lgan ishonchiga salbiy ta'sir ko'rsatadi [5, 1575–1577-b.].

Uchinchidan, texnologik vositalardan foydalanganda shaxsiy ma'lumotlarning xavfsizligi va maxfiyligiga tahdid mavjud. Sud jarayonlarida ishlatiladigan videoyozuvlar, elektron dalillar va onlayn aloqalar noto'g'ri boshqarilsa, bu konstitutsiyaviy huquq – shaxsiy hayot daxlsizligini buzish ehtimolini oshiradi. Shu sababdan cheklovlar adolatli, proporsional va konstitutsiyaviy me'yorlarga mos bo'lishi kerak [9, 57–60-b.].

To'rtinchidan, inson omilining kamayishi – sudya va taraflar o'rtasidagi bevosita aloqaning zaiflashuvi – muhim konstitutsiyaviy muammoga aylanishi mumkin. Sud zali nafaqat qaror qabul qilinadigan joy, balki protsessual ishonch va adolat muhitining timsolidir. Texnologik vositalar bu muhitni to'liq qayta yaratolmasligi mumkin. Shu sababli raqamli sud xizmatlarini joriy etishda faqat texnik vositalar bilan cheklanmasdan, madaniy, til va jamoaviy inklyuzivlikni ta'minlash zarur. Aks holda, sudlov adolati yuzaki raqamlashtirish darajasida qolib ketadi [10]. Raqamlashtirishni konstitutsiyaviy sud ish yuritishiga joriy etishda ehtiyotkorlik bilan yondashish, inson omilini inkor qilmaslik, texnologik vositalarni muqobil emas, balki qo'shimcha vosita sifatida ishlatish muhim hisoblanadi. Shuningdek, bu muammolarga qarshi insti-

tutlararo nazorat, ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlovchi texnik choralar va fuqarolar uchun raqamli savodxonlik dasturlarini ke-ngaytirish zarur.

Konstitutsiyaviy sudlarda adolatli sudlov-ga erishishning asosi bo'lgan tamoyillardan biri – protsessual tenglik. Ya'ni barcha taraf-lar teng huquq va imkoniyatlarga ega holda, sud jarayonida o'z pozitsiyasini himoya qi-lish, dalillar keltirish, sudyaga ta'sir o'tkazish va o'z fikrini ifoda etish huquqiga ega bo'lishi lozim. Raqamli texnologiyalarning sud ish yuritishiga joriy etilishi bu tenglik tamoyiliga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lsa-da, noto'g'ri yoki nomutanosib qo'llanganda, u texnologik ajratilganlik holatini yuzaga kelti-radi.

A. Schulz raqamli ajratilganlikni “za-monaviy ijtimoiy tengsizlikning yangi ko'rinishi” deb ataydi. Uning fikricha, internet tarmog'iga kirish imkoniyati, texnik vositalar mavjudligi, raqamli savodxonlik darajasi va axborot texnologiyalariga bo'lgan ishonch – bularning barchasi fuqarolarning sud tizimi-da teng ishtirok etishlariga bevosita ta'sir qi-ladi. Agar taraflardan biri bu vositalarga ega bo'lmasa yoki foydalanishda qiynalsa, uning sud oldidagi imkoniyatlari cheklanishi mum-kin [2, 11–12-b.]. Masalan, onlayn sud majli-siga kirish uchun yuqori tezlikdagi internet, zamonaviy qurilma va muqobil aloqa vosita-lari kerak bo'ladi. Aholining barcha qatlam-lari, ayniqsa, yoshi katta, kam ta'minlangan yoki chekka hududda yashovchi fuqarolar bunday imkoniyatlarga ega bo'lmasligi mum-kin. Bu esa ularni konstitutsiyaviy huquq-lardan foydalanish imkoniyatidan mahrum qilishi xavfini tug'diradi.

Shuningdek, Bronzini va boshqalar tomo-nidan olib borilgan tadqiqotda, raqamli sud-lov tizimida protsessual tenglikka ta'sir qiluv-chi omillar sifatida quyidagilar ko'rsatiladi:

- texnik uzilishlar (signalning uzilishi, tovush sifatsizligi);
- taraflar orasidagi texnologik savodxon-lik tafovuti;

– sud muhokamasida emotsional ifoda va tana tilining yo'qolishi.

Ularning fikricha, bunday omillar sud jarayonining xolisligini susaytiradi va taraflardan biri nomutanosib holatga tushib qoladi. Shu bois raqamli vositalarni faqat jarayonni qulaylashtiruvchi texnika deb emas, balki protsessual muvozanatga bevosita ta'sir qiluvchi faktor sifatida baholash zarur [5, 1576–1578-b.].

Shu bilan birga, zamonaviy sud tizimlarida raqamli tengsizlikning oldini olish na faqat texnik ta'minot, balki ijtimoiy inklyuzivlikni ta'minlash bilan ham chambarchas bog'liq. Xususan, Yevropa Kengashining adliya samaradorligi komissiyasi tomonidan tayyorlangan 2022-yilgi hisobotda ta'kidlanishicha, sudlov tizimida raqamli vositalarni joriy etishda fuqarolarning turli ijtimoiy qatlamlari, jumladan, nogironligi bo'lgan shaxslar, til to'siqlari bo'lgan guruhlar, raqamli savodxonlik darajasi past aholining ehtiyojlari inobatga olinishi shart. Aks holda, bu guruhlar uchun sudga teng kirish imkoniyati buziladi, bu esa protsessual tenglik prinsipining buzilishiga olib keladi. Shu sababli ko'plab davlatlar sud majlislarining raqamli formatini an'anaviy shakllar bilan uyg'unlashtirishni tanlamoqda. Masalan, Fransiya va Niderlandiya tajribasida onlayn tinglovlarga parallel ravishda sud binosida texnik yordam nuqtalari tashkil etilgan bo'lib, ular fuqarolarga texnik xizmatlar, tarjima yoki maxsus ko'mak taklif etadi. Bu kabi yondashuvlar raqamli transformatsiyaning ijtimoiy adolatga mos yo'l bilan olib borilishini ta'minlaydi [8, 23–26-b.].

Demak, protsessual tenglikni ta'minlash uchun raqamlashtirish jarayonlari ijtimoiy adolat mezonlari asosida qurilishi shart. Davlat tomonidan texnologik infratuzilma rivojlantirilib, fuqarolarni raqamli savodxonlikka o'rgatish, shuningdek, sud jarayonlarini har ikki shaklda – raqamli va an'anaviy usulda qo'llash imkoniyati saqlab qolinishi lozim.

Konstitutsiyaviy sud ish yuritishida adolatning ta'minlanishi faqat sud qarori chiqarilishi bilan emas, balki mazkur qarorning taraflar tomonidan tushunilishi, qabul qilinishi va sud tizimiga bo'lgan ishonchning shakllanishi bilan bog'liq murakkab jarayon hisoblanadi. Bu jarayonda inson omili, ya'ni sudya, advokat va taraflarning bevosita mulqoti, tana tili (body language) emotsional muhit va muomala madaniyati kabi omillar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalar bu omillarni qisman yo'qotib, sudlov adolatini mexanizatsiyalash xavfini tug'diradi.

Tadqiqotlarga ko'ra, sud jarayonida inson omilining kamayishi natijasida yuzaga keladigan muammolar quyidagicha bo'lishi mumkin:

- videokonferensiya orqali o'tkazilgan sud majlislarida sudyalarning taraflarga bo'lgan insoniy munosabatida sovuqlik sezilishi;
- taraflar o'z fikrini erkin va tabiiy ifoda etishda qiynalishi;
- sud muhokamasining norasmiy, biroq muhim jihatlari (emotsional tushunish, mulohaza almashinuvi, ishonch hosil qilish) yo'qolishi.

Olimlar buni “digital procedural detachment” (ya'ni raqamli protsessual ajralish) deb atab, bu holat adolat hissi va sud qarorining ijtimoiy maqbulligiga salbiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlashgan [5, 1577–1578-b.].

Bundan tashqari, A. Sanders ham sudlovda bevosita ishtirokning psixologik va madaniy ahamiyatiga e'tibor qaratadi. Unga ko'ra, taraflar sud zalida hozir bo'lib, sudyaning yuzini ko'rish, uning ohangidan xulosa qilishi yoki o'zini eshitilgan deb his qilishi sudlov adolatining psixologik jihatlaridir. Raqamli vositalar bu elementlarni faqat texnik jihatdan aks ettiradi, ammo ularning ma'naviy-ijtimoiy ta'siri pasayadi [1, 7-b.].

Inson omilining yo'qolishi, ayniqsa, konstitutsiyaviy sudlarda keng qamrovli va muhim masalalarni ko'rib chiqishda keskin seziladi. Bu sudlar fuqarolarning asosiy

huquqlari, siyosiy ishtirok, qonunlarning konstitutsiyaviyligi kabi masalalarni hal qiladi. Shunday masalalarda taraflarning sudya bilan bevosita muloqot qilishi, holatini tushuntirishi va hissiy nuqtayi nazardan eshitilganini his qilishi ularning konstitutsiyaviy qanoatlanishiga bevosita ta'sir qiladi.

Shu sababli inson omilini inkor etuvchi har qanday raqamli mexanizm konstitutsiyaviy tamoyillar, ayniqsa, inson qadr-qimmati, eshitalish huquqi va sudlovga ishonch prinsiplariga ziddir. Raqamlashtirish jarayonlari insoniy aloqani to'ldiruvchi, uni kuchaytiruvchi va yordamchi vosita sifatida shakllanishi lozim. Jahon bankining "eJustice" dasturi ham shu yondashuvni ilgari suradi – sud tizimida gi raqamlashtirish faqat texnologik yangilik emas, balki fuqarolarning sudga bo'lgan ishonchini oshiruvchi madaniy o'zgarishlar bilan hamohang bo'lishi kerak [12].

Xulosa

Konstitutsiyaviy sud ish yuritishiga raqamli texnologiyalarni joriy etish demokratik jamiyatlar uchun zamonaviy talab va zaruratdir. U fuqarolarning sudga murojaat qilish huquqini amalga oshirishda qulaylik, tezlik va shaffoflikni ta'minlaydi. Shu bilan birga, bu jarayon protsessual tenglik, shaxsiy daxlsizlik va inson omili kabi fundamental konstitutsiyaviy tamoyillar bilan muvofiqlashtirilgan bo'lishi zarur.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, raqamlashtirish ijobiy imkoniyatlar bilan birga muayyan xavflarni ham olib keladi. Texnologik vositalarning noto'g'ri joriy etilishi yoki ijtimoiy guruhlar o'rtasida mavjud tafovutlarni inobatga olmaslik adolatga bo'lgan ishonchni zaiflash-

tiradi. Shu sababli konstitutsiyaviy sudlarda raqamli transformatsiyaning markazida inson bo'lishi, texnologiya esa bu markazni quvvatlovchi vosita sifatida xizmat qilishi lozim.

Shu munosabat bilan, G. Katsifis raqamli adliya tizimiga sun'iy intellekt va algoritmik vositalarning kirib kelishi konstitutsiyaviy shaffoflik va javobgarlik standartlarini yangidan belgilash zarurligini urg'ulaydi [13, 115-b.]. T. Sourdin esa sud tizimida raqamli samaradorlikni oshirish insoniy omilni inkor qilmasdan amalga oshirilishi kerakligini ta'kidlaydi [14, 15-b.]. Bundan tashqari, M. Velicogna va F. Contini Yevropa tajribasiga tayangan holda, raqamli transformatsiya ijtimoiy adolatga xizmat qilishi uchun infratuzilma va raqamli yordam xizmatlari bilan uzviy integratsiya qilinishi kerakligini qayd etgan [15, 30-b.].

Konstitutsiyaviy tamoyillarni raqamli asrda saqlab qolish uchun davlatlar quyidagilarga e'tibor qaratishi zarur: texnologik infratuzilmani kengaytirish, raqamli savodxonlikni oshirish, fuqarolar ehtiyojini inobatga olgan moslashtirilgan xizmatlar yaratish va insoniy aloqani muqobil shakllarda tiklash.

Xulosa qilib aytganda, raqamlashtirish – faqat texnik taraqqiyot emas, balki konstitutsiyaviy adolatga bo'lgan yondashuvning yangilanishi. U fuqarolar ishonchini mustahkamlovchi, adolatli sudlovni ta'minlovchi va demokratik tamoyillarni amalda aks ettiruvchi vosita bo'lishi kerak. Shu maqsadga erishish uchun esa raqamli vositalar ehtiyotkorlik bilan, huquqiy me'yorlarga asoslangan holda va fuqarolar manfaatlari ustuvor bo'lgan holda joriy etilishi lozim.

REFERENCES

1. Sanders A. Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic. *International Journal for Court Administration*, 2021, vol. 12(2), pp. 3–10. DOI: 10.36745/ijca.379
2. Schulz E. Fundamental rights under Covid 19: a European perspective. *European Constitutional Review*, 2020, vol. 16(3), pp. 301–320. Available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-020-00643-5>

3. Fauzan A.R. Digitalization of Evidence in the Constitutional Court: Opportunities and Requisite. *Velrev: Vocational Law Review*, 2023, vol. 4(2), pp. 1–11. Available at: <https://ejournal.upnvj.ac.id/Velrev/article/view/4791>
4. Park J. International Short Course of AACC 2023. Makalah presentation, AACC. 2023. Available at: https://en.mkri.id/icjf/public/upload/papers/International%20Short%20Course%20of%20AACC%202023_JONGMUN%20PARK
5. Bronzini G., Gori E., Pahladsingh R. Constitutional Adjudication and Digital Justice: Challenges in Europe. 2021. Available at: <http://www.europeanrights.eu/public/commenti/BRONZINI3-Gori-Pahladsingh>
6. Okta H. Digitalization of Legal Transformation on Judicial Review in the Constitutional Court. *Journal of Human Rights, Culture and Legal System*, 2024, vol. 4(2), p. 268.
7. Bridging the Digital Divide: Include All in the Digital Age. Paris, OECD Publishing. 2022. Available at: <https://www.oecd.org/digital/bridging-the-digital-divide.htm>
8. United Nations Human Rights Council. Digital Justice and Human Rights: Report of the Special Rapporteur. Geneva, UNHRC. 2023. Available at: <https://www.ohchr.org>
9. Mochalov A.N. Digital Transformation of Society in the Mirror of Constitutional Justice in the EAEU Countries. *European and Asian Law Review*, 2024, vol. 7(1), pp. 57–60.
10. United Nations Development Programme (UNDP). Digital Access to Justice for All: Towards Inclusive e-Justice Systems. New York: UNDP. 2021. Available at: <https://www.undp.org>
11. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Digitalisation of Justice and its impact on access to justice and fair trial. Strasbourg: Council of Europe. 2022. Available at: <https://rm.coe.int/digitalisation-justice-impact-access-fair-trial-cepej-2022/1680a7dd77>
12. World Bank. eJustice: Modernizing Court Services for Citizens. Washington D.C.: World Bank Group. 2022. Available at: <https://www.worldbank.org/en/topic/digitaldevelopment/publication/ejustice>
13. Katsifis G., Digital justice in the age of AI: Constitutional challenges and prospects. *Journal of Law and Technology*, 2021, vol. 19(2), pp. 112–135. DOI: 10.1093/jlt/etab021
14. Sourdin T., Judicial efficiency and the new technology: The challenge for judicial administration. *Law, Technology and Humans*, 2019, vol. 1(1), pp. 8–22. DOI:10.5204/lthj.v1i1.1092
15. Velicogna M., Contini F., Electronic justice: Perspectives from the European experience. *Information and Communication Technology Law*, 2020, vol. 29(1), pp. 15–33. DOI: 10.1080/13600834.2019.1573264

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-YIL 4-SON

VOLUME 5 / ISSUE 4 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.4.